

Magdalena Szczepańska

*Uniwersytet im. Adama Mickiewicza,
Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej*

Obszary Natura 2000 a rolnictwo ekologiczne w Polsce w 2010 r.

Zarys treści: Ekologiczny sposób gospodarowania w obrębie obszarów Natura 2000 jest jedną z rekomendowanych form działalności i wspieraną finansowo w ramach programów rolnośrodowiskowych. Rolnictwo ekologiczne w Polsce rozwija się dynamicznie. Świadczy o tym wzrost udziału użytków rolnych, objętych ekologicznym sposobem gospodarowania, w całkowitej powierzchni upraw rolnych – z 0,3% w 2002 roku do 2% w 2010 r. Celem artykułu jest analiza regionalnego zróżnicowania rolnictwa ekologicznego oraz jego współwystępowania z obszarami Natura 2000 w Polsce w 2010 r.

Słowa kluczowe: Natura 2000, rolnictwo ekologiczne, gospodarstwa ekologiczne, programy rolnośrodowiskowe, krajobraz rolniczy

Wstęp

W Polsce obszary wiejskie o zróżnicowanym sposobie gospodarowania w rolnictwie stanowią około 2/3 powierzchni. Tradycyjny typ gospodarowania w małych gospodarstwach może być jednym z czynników wpływających na utrzymanie wysokiej różnorodności biologicznej oraz zachowanie najbardziej powszechnych odmian roślin użytkowych i ras zwierząt hodowlanych. Polska odgrywa ważną rolę w ochronie gatunków i siedlisk krajobrazu rolniczego zagrożonych wskutek nasilenia produkcji rolniczej. Włączenie użytków rolnych do sieci Natura 2000 nie wiąże się z koniecznością zaprzestania działalności rolniczej. Może być na nich prowadzona racjonalna gospodarka rolna, nie wpływająca negatywnie na walory przyrodnicze obszaru, np. rolnictwo ekologiczne. Jeżeli zaistnieje konieczność ograniczenia jakiegoś rodzaju gospodarowania w celu dostosowania się do wymogów ochrony obszaru Natura 2000, rolnicy mogą otrzymać rekompensatę za dochody utracone z powodu wprowadzonych ograniczeń. Wśród pozytywów wynikających z gospodarowania na obszarach Natura 2000 wyróżnić można przede wszystkim korzyści finansowe osiągnięte w ramach programów rolnośrodowiskowych.

Obecnie ponad 1/5 terytorium Polski objęta jest siecią Natura 2000. W obrębie tej sieci lub w jej bezpośrednim sąsiedztwie funkcjonuje wiele podmiotów

gospodarczych, wykorzystując tereny „naturowe” do innych niż ochrona przyrody celów (np. rolnictwo, leśnictwo, turystyka, ale także produkcja przemysłowa na małą skalę oraz świadczenie różnorodnych usług). Zarządzanie takimi obszarami stanowi zatem bardzo trudne wyzwanie, gdyż wymaga pogodzenia działań ochronnych z istniejącymi formami zagospodarowania terenu (Raport o stanie wsi 2012).

Celem artykułu jest analiza zróżnicowania przestrzennego rolnictwa ekologicznego w Polsce w 2010 r., przyjmując województwo jako jednostkę odniesienia. Podjęto próbę znalezienia zależności pomiędzy występowaniem tej formy działalności rolniczej a obszarami Natura 2000. Rolnictwo ekologiczne rozwijane w obrębie sieci Natura 2000 jest jedną z rekomendowanych form działalności i wspieraną finansowo w ramach programów rolnośrodowiskowych. Ten sposób gospodarowania znajduje w Polsce coraz więcej zwolenników. Podjęte działania prawne i interwencyjne środki finansowe po akcesji Polski do UE szybko przełożyły się na 25-krotny wzrost liczby oraz 30-krotny wzrost powierzchni gospodarstw ekologicznych w Polsce w latach 2001–2009 (Kacprzak, Kołodziejczak 2011). W 2010 r. nastąpił dalszy wzrost w stosunku do roku 2009 odpowiednio: 1,2- i 1,4-krotny. Zwiększyła się również średnia powierzchnia gospodarstwa ekologicznego z 21,5 ha w 2009 r. do 25,2 ha w 2010 r. Zasadna jest zatem identyfikacja poziomu rozwoju rolnictwa ekologicznego i analiza stopnia wykorzystania potencjału środowiskowego oraz programów rolnośrodowiskowych, gdyż te czynniki mogą przekładać się na stan i jakość krajobrazu rolniczego.

Obszary Natura 2000 jako forma ochrony przyrody w ujęciu regionalnym

Obszary Natura 2000 są najmłodszą formą ochrony przyrody w Polsce, wprowadzoną w 2004 r. w związku z przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej. Podstawą prawną wyznaczania i funkcjonowania sieci obszarów Natura 2000, obowiązującą wszystkie państwa członkowskie, są dwie dyrektywy Rady Europy:

- 92/43/EWG Rady z dnia 21 maja 1992 r. w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory (zwanej Dyrektywą Siedliskową), na mocy której wyznacza się specjalne obszary ochrony siedlisk (SOO);
- 2009/147/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 30 listopada 2009 r. w sprawie ochrony dzikiego ptactwa (zwanej Dyrektywą Ptasią), na mocy której wyznacza się obszary specjalnej ochrony ptaków (OSO).

Wyznaczanie obszarów Natura 2000 jest obowiązkiem wszystkich państw członkowskich, podobnie jak zachowanie i odtwarzanie siedlisk i gatunków tam występujących poprzez odpowiednie zabiegi ochronne, zagospodarowywanie, unikanie zanieczyszczania i pogarszania ich stanu. Postępowanie to odbywa się wyłącznie na podstawie naukowych kryteriów przyrodniczych, a nie ekonomicznych czy społecznych. Każde państwo członkowskie może wprowadzać na własnym terytorium takie instrumenty prawne i organizacyjne, jakie uzna za ko-

nieczne do właściwej realizacji zaleceń obu dyrektyw, gdyż celem sieci nie jest eliminowanie działalności gospodarczej w jej granicach, lecz ustalenie kryteriów, zgodnie z którymi działalność ta może być podejmowana, przy jednoczesnej ochronie cennych gatunków i siedlisk na danym terenie. W Polsce przepisy prawne dotyczące obszarów Natura 2000 wprowadzono do ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody i do jej aktów wykonawczych. Obszary Natura 2000 można wyznaczać zarówno na terenach już objętych innymi formami ochrony przyrody: parki narodowe, parki krajobrazowe, rezerwy przyrody, obszary chronionego krajobrazu, użytki ekologiczne, zespoły przyrodniczo-krajobrazowe i stanowiska dokumentacyjne, jak i na terenach nie podlegających ochronie prawnej, lądowych oraz wodnych (morskich). Ponadto OSO i SOO mogą ze sobą sąsiadować, a także w całości lub częściowo się pokrywać. Obszary Natura 2000 w Polsce zajmują 19,7% powierzchni kraju, w tym obszary specjalnej ochrony ptaków (OSO) – 15,7%, a specjalne obszary ochrony siedlisk (SOO) – 11,0% w 2012 r.

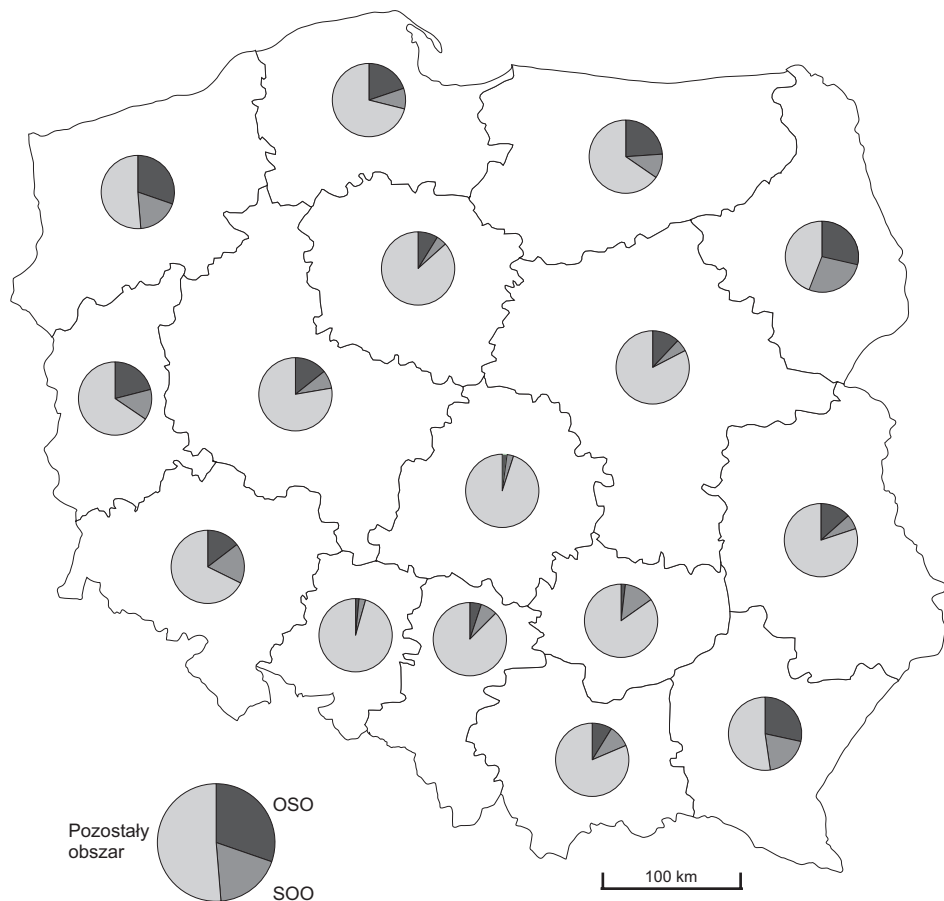
W ujęciu regionalnym obszary Natura 2000 zajmują około 50% powierzchni województw: podlaskiego, podkarpackiego i zachodniopomorskiego, natomiast 5% – łódzkiego i opolskiego (ryc. 1). Największe powierzchnie obszarów „ptasich” występują w województwach: zachodniopomorskim, podkarpackim i podlaskim (ok. 30% ich powierzchni), najmniejsze (ok. 2%) – w łódzkim, opolskim i świętokrzyskim. Największy udział w tworzeniu sieci „siedliskowych” mają województwa: podlaskie (27%), podkarpackie (19%), zachodniopomorskie i dolnośląskie (18%), a najmniejszy – województwa łódzkie i opolskie (3%). W latach 2006–2010 największy przyrost (7-krotny) obszarów sieci Natura 2000 nastąpił w województwach opolskim i lubuskim (ryc. 2).

W ujęciu lokalnym 73% gmin wiejskich i miejsko-wiejskich ma na swoim terenie fragmenty sieci Natura 2000, niekiedy niewielkie powierzchnie nie przekraczające 1% terytorium gminy, natomiast w 11% tych jednostek administracyjnych obszary Natura 2000 zajmują ponad 50% ich powierzchni (Bołtomiuk 2011).

Rolnictwo ekologiczne na obszarach Natura 2000

Zgodnie z polityką Unii Europejskiej rolnictwo nie jest traktowane tylko jako źródło produkcji żywności i dochodów dla rolników, lecz również jako mechanizm ochrony oraz kształtowania ekosystemów. W myśl tej polityki produktem rolnym jest nie tylko żywność, ale też zasoby wodne odpowiedniej jakości (zachowanie bagien i torfowisk oczyszczających i retencjonujących wodę), walory estetyczne, kulturowe i w konsekwencji turystyczne krajobrazu, z którymi związana jest różnorodność biologiczna.

Rolnictwo ekologiczne jest definiowane poprzez zasady dotyczące uprawy roślin, chowu zwierząt gospodarskich oraz przetwórstwa surowców ekoroelniczych. Szczegółowe kryteria produkcyjne służą realizacji trzech podstawowych celów rolnictwa ekologicznego odnoszących się do żyzności gleby, równowagi paszowo-nawozowej i różnorodności biologicznej (Kołodziejczak 2010). Obecnie w Pol-

Ryc. 1. Udział obszarów specjalnej ochrony ptaków (OSO) i specjalnych obszarów ochrony siedlisk (SOO) w ogólnej powierzchni województw w Polsce w 2010 r.
 Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych, GUS.

sce regulacje prawne związane z produkcją ekologiczną zostały zawarte w ustawie z dnia 25 czerwca 2009 r. o rolnictwie ekologicznym (Dz.U. 2009, nr 116, poz. 975).

Często podkreśla się dwoistość systemu rolnictwa ekologicznego, rozumiane go jako system pozytywnie wpływający na środowisko naturalne oraz jako odpowiedź na zmieniającą się strukturę popytu na rynku. Rozwój sektora rolnictwa ekologicznego znajduje odzwierciedlenie we wzroście podaży wysokojakościowych produktów rolnictwa ekologicznego. Konsumenci coraz chętniej kupują produkty ekologiczne, zazwyczaj płacąc za nie wyższą cenę niż za produkty, które nie zostały wytworzone takimi metodami. Zgodnie z tym podejściem rolnictwo ekologiczne jest systemem rynkowym (<http://www.minrol.gov.pl>).

W 2010 r. ogólna liczba gospodarstw ekologicznych w Polsce wynosiła 20 582, z czego najwięcej znajdowało się w województwach: zachodniopomorskim

Ryc. 2. Przyrost obszarów Natura 2000 w poszczególnych województwach w latach 2006–2010

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych, GUS.

(2373) i warmińsko-mazurskim (2279). W województwach tych również udział gospodarstw ekologicznych w ogólnej liczbie gospodarstw rolnych był relatywnie wysoki, odpowiednio 4,9% i 3,5%. Najniższą liczbę gospodarstw ekologicznych (79), których powierzchnia była najmniejsza spośród wszystkich województw, odnotowano w województwie opolskim (tab. 1).

Największa powierzchnia użytkowana ekologicznie znajdowała się w województwie zachodniopomorskim (98 023 ha) i warmińsko-mazurskim (75 242 ha). Powierzchnia upraw ekologicznych wyniosła w sumie 519 069 ha, co stanowiło 2% całej powierzchni użytkowanej rolniczo w Polsce. Przeciętnie powierzchnia gospodarstw ekologicznych przekraczała 25 ha przy średniej krajowej około 10 ha dla gospodarstw konwencjonalnych. Ostatnie lata w rozwoju rolnictwa ekologicznego w Polsce charakteryzują się stałym wzrostem zarówno liczby go-

Tabela 1. Liczba gospodarstw i powierzchnia upraw w systemie rolnictwa ekologicznego w Polsce w 2010 r.

Województwa	Liczba gospodarstw ekologicznych	Odsetek w liczbie gospodarstw rolnych ogółem	Powierzchnia gospodarstw ekologicznych (ha)	Odsetek w powierzchni użytków rolnych ogółem
dolnośląskie	1 227	1,1	39 704	2,6
kujawsko-pomorskie	327	0,4	7 688	0,6
lubelskie	1 962	0,8	34 855	1,7
lubuskie	833	1,9	35 797	4,3
łódzkie	420	0,2	7 672	0,4
małopolskie	2 156	0,8	21 968	2,7
mazowieckie	1 935	0,7	46 229	1,2
opolskie	79	0,2	3 181	0,4
podkarpackie	2 091	0,8	31 868	3,6
podlaskie	2 033	2,0	42 917	1,8
pomorskie	648	1,1	22 554	1,5
śląskie	228	0,1	5 739	0,8
świętokrzyskie	1 243	0,9	13 122	1,7
warmińsko-mazurskie	2 279	3,5	75 242	3,2
wielkopolskie	748	0,5	32 513	1,2
zachodniopomorskie	2 373	4,9	98 023	6,4
Polska	20 582	0,9	519 069	2,0

Źródło: Bank Danych Lokalnych, GUS.

spodarstw, jak i powierzchni upraw. W 2010 r. w porównaniu do 2009 r. (Kacprzak, Kołodziejczak 2011) nastąpił przyrost liczby gospodarstw ekologicznych o 20,4%, powierzchni użytków rolnych objętych produkcją ekologiczną o 41,4%, a średniej powierzchni gospodarstwa o 1%.

Wielkość powierzchni obszarów objętych ochroną Natura 2000 znajduje odzwierciedlenie w rozwoju rolnictwa ekologicznego. Województwa o wysokim udziale obszarów sieci Natura 2000 w ich powierzchni (powyżej 30%) charakteryzowały się wysokim odsetkiem użytków rolnych uprawianych metodami ekologicznymi – od 6,4% do 1,8%, zaś województwa o najmniejszym udziale (poniżej 5%) – 0,4% (ryc. 1, tab. 1).

Programy rolnośrodowiskowe a ochrona obszarów Natura 2000

Program rolnośrodowiskowy jest jednym z wielu działań dostępnych w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 (PROW 2007–2013), jako instrument finansowy pozwala realizować na gruntach rolnych przedsięwzięcia służące ochronie środowiska. Ochrona obszarów Natura 2000 odbywa się w ramach pakietu 5 programu rolnośrodowiskowego (płatności środowiskowe): „Ochrona zagrożonych gatunków i siedlisk przyrodniczych na obszarach Natura 2000” z osi 2 PROW 2007–2012: „Poprawa środowiska naturalnego i obszarów wiejskich”. W ramach programu rolnośrodowiskowego rolnicy mogą uzyskać dofinansowania także w zakresie innych pakietów, np.: „Rolnictwo ekologiczne”. W celu podkreślenia, jak ważna jest ochrona bioróżnorodności terenów rolniczych, w ramach programu rolnośrodowiskowego na lata 2007–2013 zróżnicowano wysokość dopłat, jakie mogą uzyskać rolnicy prowadzący gospodarstwa na obszarach Natura 2000 (tab. 2) i poza nimi. Realizacja większości wariantów, „pakietów przyrodniczych” w sieci Natura 2000 w porównaniu z tymi samymi wariantami dla gospodarstw znajdujących się poza siecią jest wyżej dofinansowywana.

Na realizację pakietu „naturowego” w latach 2007–2013 Unia Europejska przeznaczyła w Polsce 450 mln euro. Beneficjentem pakietu może zostać rolnik, który posiada gospodarstwo o powierzchni użytków rolnych nie mniejszej niż 1 ha, położone na obszarze Natura 2000. Rolnik podejmuje się realizacji programu przez 5 lat, zgodnie z planem działalności rolnośrodowiskowej. Powinien on, poza obowiązkiem wypełnienia warunków określonych w pakiecie na obszarze jego realizacji, co stanowi tytuł rolnośrodowiskowej płatności, spełniać na terenie całego gospodarstwa wymagania niepłatne (określone w rozporządzeniu MRiRW w sprawie minimalnych norm z dnia 11 marca 2010 r.). Rolnik, który zdecyduje

Tabela 2. Stawki płatności według wariantów w pakiecie „Ochrona zagrożonych gatunków ptaków i siedlisk przyrodniczych na obszarach Natura 2000”

Numer wariantu	Rodzaj wariantu	Stawka (zł/ha)
5.1	ochrona siedlisk lęgowych ptaków	1370
5.2	mechowiska	1390
5.3	szuwały wielkoturzycowe	910
5.4	łąki trzęślicowe i selernicowe	1390
5.5	murawy ciepłolubne	1380
5.6	półnaturalne łąki wilgotne	840
5.7	półnaturalne łąki świeże	840
5.8	bogate gatunkowo murawy bliźniczkowe	870
5.9	słonorośla	1190
5.10	użytki przyrodnicze	550

Źródło: Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2012.

się na przystąpienie do programu rolnośrodowiskowego, musi przygotować komplet obowiązkowych dokumentów:

1. Plan działalności rolnośrodowiskowej – zawierający informacje dotyczące rolnika, gospodarstwa oraz planu działań, jakie mają być wykonane w gospodarstwie w okresie 5 lat uczestnictwa w programie, zgodnie z wymaganiami wybranego wcześniej pakietu (pakietów). Plan jest przygotowywany przy udziale doradcy rolnośrodowiskowego.
2. Rejestr działalności rolnośrodowiskowej – zawierający wykaz wypasów zwierząt oraz działań agrotechnicznych, w tym zastosowania nawozów i wykonanych zabiegów przy użyciu środków ochrony roślin.
3. Dokumentację przyrodniczą – wykonywaną przez uprawnionego ornitologa lub botanika. Dokumentacja musi zawierać szczegółową charakterystykę siedliska przyrodniczego sporządzoną na podstawie inwentaryzacji terenowej w okresie lęgów ptaków lub wegetacji roślin, należy ją wykonać w roku poprzedzającym rok złożenia pierwszego wniosku o płatność rolnośrodowiskową.

Rolnicy przystępujący do programu rolnośrodowiskowego są zobowiązani do prowadzenia działalności rolniczej zgodnie z wymogami ochrony środowiska poprzez przestrzeganie określonych zasad, co jest podstawowym warunkiem uzyskania dopłat. Dopłaty, które w zamian za to otrzymają, są rekompensatą za utracone korzyści i poniesione koszty. Przestrzeganie wymagań nałożonych na rolników podlega kontroli pod groźbą sankcji finansowych.

Zdaniem Niewęgłowskiej (2010) wysokie koszty wdrożenia i realizacji pakietu 5 („naturowego”) programu rolnośrodowiskowego stanowią istotną barierę dla uczestnictwa w nim mniejszych gospodarstw. Większości gospodarstw rolnych nie będzie stać na spełnienie stawianych wymagań, gdyż wiąże się to z poniesieniem znacznych kosztów. Czynnikiem ograniczającym tempo i zakres wdrażania pakietu „naturowego” jest również zbyt mała w stosunku do potrzeb liczba osób uprawnionych do obsługi beneficjentów programu.

W tabeli 3 przedstawiono dane dotyczące płatności środowiskowych w ramach pakietu „Ochrona zagrożonych gatunków i siedlisk przyrodniczych na obszarach Natura 2000”, przyznanych w roku 2010 w ujęciu regionalnym.

Niewielka liczba wniosków (7–27), które obejmowały powierzchnię odpowiadającą niskiemu udziałowi w użytkach rolnych ogółem do 0,11%, była zrealizowana w województwach: opolskim, śląskim, łódzkim, kujawsko-pomorskim. Udział obszarów objętych siecią Natura 2000 w ogólnej powierzchni tych województw był także niski i zawierał się w granicach 4,4% do 13,4%. Najniższą kwotę (12 631 zł) przyznano beneficjentom z województwa opolskiego, przy czym kwota przypadająca na 1 ha była najwyższa (1931 zł).

Wsparcie finansowe udzielone w ramach „naturowego” pakietu 5 gospodarstwom w województwach: lubuskim, podkarpackim, zachodniopomorskim, podlaskim było wysokie i wyniosło od 6,66 do 10,11 mln zł. W wymienionych województwach zrealizowano od 175 do 266 wniosków, a odsetek objętej płatnościami powierzchni użytków rolnych był stosunkowo wysoki – od 0,68 do 1,42. Województwa te charakteryzowały się również wysokim udziałem (34,5 do 55,7%) obszarów Natura 2010 w ogólnej ich powierzchni.

Tabela 3. Płatności środowiskowe w ramach pakietu „Ochrona zagrożonych gatunków i siedlisk przyrodniczych na obszarach Natura 2000” w Polsce w 2010 r.

Województwa	Udział obszarów Natura 2000 (SOO + OSO) w powierzchni województwa (%)	Liczba wniosków zrealizowanych	Kwota (zł)	Odsetek użytków rolnych objętych płatnościami	Kwota przypadająca na 1 ha (zł)	Kwota przydająca na 1 wniosek (zł)
dolnośląskie	32,3	144	3 843 766	0,32	1 227	26 693
kujawsko-pomorskie	13,4	27	421 684	0,03	1 220	15 618
lubelskie	19,9	253	6 433 817	0,32	1 402	25 430
lubuskie	34,5	175	8 729 160	1,42	1 364	49 881
łódzkie	5,0	25	276 208	0,02	1 417	11 048
małopolskie	18,6	68	1 623 404	0,18	1 372	23 874
mazowieckie	17,4	130	3 390 117	0,13	1 337	26 078
opolskie	4,4	7	12 631	0,00	1 931	1 804
podkarpackie	47,7	242	6 655 302	0,72	1 333	27 501
podlaskie	55,7	266	10 111 121	0,68	1 379	38 012
pomorskie	28,9	110	2 104 261	0,19	1 341	19 130
śląskie	12,5	16	709 102	0,11	1 401	44 319
świętokrzyskie	15,2	77	654 450	0,08	1 459	8 499
warmińsko-mazurskie	34,6	111	3 727 060	0,26	1 387	33 577
wielkopolskie	22,3	130	3 254 121	0,13	1 364	25 032
zachodniopomorskie	48,7	214	8 980 782	0,68	1 382	41 966
Polska	26,7	1995	60 926 987	0,29	1 360	30 540

Źródło: opracowanie własne według danych Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa.

W tabeli 4 przedstawiono dane dotyczące płatności środowiskowych w ramach pakietu „Rolnictwo ekologiczne” w 2010 r. w ujęciu regionalnym.

Wsparcie środkami pomocy finansowej z pakietu „Rolnictwo ekologiczne” było 3,7-krotnie wyższe od wsparcia z pakietu „naturowego”, również kwota przyznana na 1 wniosek była około 2-krotnie wyższa. Uwzględniając liczbę gospodarstw ekologicznych ogółem w Polsce w 2010 r. i liczbę zrealizowanych wniosków z pakietu „ekologicznego”, można założyć, że liczba wniosków stanowiła 70,6% liczby gospodarstw ekologicznych. W ramach tego pakietu nieliczne (56–294) wnioski, w porównaniu z innymi województwami, zrealizowano w województwach: opolskim, śląskim, kujawsko-pomorskim, łódzkim. Środki finansowe uzyskane przez wnioskodawców z tych województw były relatywnie niskie, wynosiły od 1,26 do 4,77 mln zł. Należałoby podkreślić, że w wymienionych województwach w 2010 r. zarówno liczba gospodarstw ekologicznych (poniżej 500), jak i odsetek

Tabela 4. Płatności środowiskowe w ramach pakietu „Rolnictwo ekologiczne” w Polsce w 2010 r.

Województwa	Liczba wniosków zrealizowanych	Kwota (zł)	Odsetek użytków rolnych objętych płatnościami	Kwota przypadająca na 1 ha (zł)	Kwota przypadająca na 1 wniosek (zł)
dolnośląskie	393	9 230 220	1,43	667	23 487
kujawsko-pomorskie	263	4 394 853	0,59	688	16 710
lubelskie	1260	13 620 919	1,39	694	10 810
lubuskie	645	15 321 105	5,38	632	23 754
łódzkie	294	4 773 203	0,51	936	16 235
małopolskie	1596	7 579 715	2,22	515	4 749
mazowieckie	1468	23 078 700	1,72	664	15 721
opolskie	56	1 255 548	0,29	846	22 421
podkarpackie	1325	10 567 369	2,92	521	7 975
podlaskie	1668	20 413 888	3,29	579	12 238
pomorskie	528	11 558 335	2,18	657	21 891
śląskie	141	2 226 286	0,78	627	15 789
świętokrzyskie	917	6 320 002	1,54	747	6 892
warmińsko-mazurskie	1836	34 825 543	4,98	663	18 968
wielkopolskie	477	13 825 683	1,10	703	28 985
zachodniopomorskie	1656	44 453 494	6,68	696	26 844
Polska	14523	223 444 864	2,20	655	15 386

Źródło: opracowanie własne według danych Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa.

ekologicznych użytków rolnych (poniżej 0,5), były stosunkowo niskie, przy jednoczesnym niskim udziale (poniżej 15%) obszarów Natura 2000.

Duża liczba gospodarstw prowadzących uprawę metodami ekologicznymi (powyżej 2000) w województwach: lubelskim, małopolskim, mazowieckim, podkarpackim, podlaskim, warmińsko-mazurskim i zachodniopomorskim zdaje się mieć istotny wpływ na liczbę zrealizowanych wniosków (od 1260 do 1836) w tych województwach; była ona kilkakrotnie wyższa od liczby wniosków w innych województwach i dotyczyła wysokiego odsetka użytków rolnych (od 1,39 do 6,68). Najwyższe środki finansowe przyznano na rolnictwo ekologiczne w województwach zachodniopomorskim (44,45 mln zł) i warmińsko-mazurskim (34,82 mln zł). Rolnicy w województwach: podkarpackim, podlaskim, zachodniopomorskim, w których obszary sieci Natura 2000 stanowią około 50%, uzyskali z pakietu „naturowego” również wysokie dofinansowanie (od 6,665 do 10,11 mln zł).

Podsumowanie

Wielkość powierzchni obszarów Natura 2000 znajduje odzwierciedlenie w rozwoju rolnictwa ekologicznego. Województwa o wysokim udziale obszarów sieci Natura 2000 charakteryzowały się wysokim odsetkiem użytków rolnych uprawianych metodami ekologicznymi, natomiast województwa o najmniejszym udziale obszarów chronionych – niskim. Na obszarach Natura 2000 rolnictwo ekologiczne zajmuje pozycję uprzywilejowaną, gdyż jest ono traktowane jako system gospodarowania o zrównoważonej produkcji roślinnej i zwierzęcej, a więc „przyjazny dla środowiska”, który sprzyja rozwojowi bioróżnorodności krajobrazu rolniczego. Duża liczba istniejących w 2010 r. gospodarstw ekologicznych i wysoki odsetek powierzchni użytków rolnych objętych tym sposobem gospodarowania, rozpatrywanych w ujęciu regionalnym, przekłada się na stosunkowo wysoki poziom wsparcia finansowego z pakietu „ekologicznego”. Zaobserwowano również zależność między powierzchnią obszarów Natura 2000 a wielkością dotacji z pakietu „naturowego”. W województwach charakteryzujących się wysokim udziałem obszarów Natura 2000 w ogólnej powierzchni województwa wspieranie środkami pomocy finansowej było wysokie, natomiast przy niskim udziale obszarów „naturowych” było zdecydowanie niższe. Lokalizacja gospodarstwa na terenie „naturowym” wiąże się jednak ze spełnieniem wielu obowiązków związanych z utrzymywaniem bioróżnorodności. Dość restrykcyjne uwarunkowania zarządzania gospodarstwem (ekstensywne gospodarowanie) stwarzają realne niebezpieczeństwo porzucenia gospodarstw i całkowitego zaniechania prowadzenia jakichkolwiek zabiegów agrotechnicznych, czego skutkiem będzie niekorzystny wpływ na zachowanie różnorodności biologicznej na tym obszarze (Niewęglowska 2010). Zdaniem Kaługi (2009) korzyści, jakie rolnicy mogą uzyskać w zamian za ochronę środowiska prowadzoną w ramach swojej działalności, wykraczają poza zakres korzyści ekonomicznych wynikających z programów rolnośrodowiskowych. Racjonalne sposoby gospodarowania – stosowanie w rolnictwie technik przyjaznych środowisku – zmniejszają koszty funkcjonowania gospodarstw rolnych, wpływając na wzrost ich rentowności. Zachowanie bogatej różnorodności biologicznej na terenie gospodarstwa i w jego otoczeniu umożliwia prowadzenie działalności uzupełniających o wysokiej wartości dodanej, na które istnieje duży popyt, np. w zakresie agroturystyki, sprzedaży produktów ekologicznych lub produktów rzemieślniczych. Wiele rozpoznawalnych, certyfikowanych produktów ekologicznych jest wytwarzanych na obszarach cennych przyrodniczo. Działania na rzecz tworzenia marki produktu regionalnego mogą zatem godzić interesy ochrony przyrody i kształtowania krajobrazu rolniczego z rozwojem terenów wiejskich.

Literatura

- Bołtromiuk A. 2011. Przesłanki utworzenia i geneza sieci Natura 2000. [W:] A. Bołtromiuk, M. Kłodziński (red.), *Natura 2000 jako czynniki zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich regionu Zielonych Płuc Polski*. Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa, s. 77–103.
- Kacprzak E., Kołodziejczak A. 2011. Rozwój rolnictwa ekologicznego w Polsce w latach 2006–2009. [W:] E. Kacprzak, A. Kołodziejczak (red.), *Regionalne zróżnicowanie rozwoju społeczno-gospodarczego na obszarach wiejskich*. Biuletyn Instytutu Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej UAM, seria: *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna* 14: 117–135.
- Kołodziejczak A. 2010. Wpływ Funduszy UE na rozwój rolnictwa ekologicznego w Polsce. [W:] R. Rudnicki (red.), *Fundusze Unii Europejskiej jako czynnik modernizacji rolnictwa polskiego*. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 63–77.
- Kaługa I. 2009. Korzyści dla rolnictwa wynikające z gospodarowania na obszarach Natura 2000. Ministerstwo Środowiska, Warszawa.
- Niewęgłowska G. 2010. Problemy rolników związane z realizacją ochrony przyrody na obszarach Natura 2000. [W:] A. Bołtromiuk (red.), *Europejska Sieć Ekologiczna Natura 2000 jako nowy element otoczenia polskiej wsi i rolnictwa*. Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa, s. 113–126.
- Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2012. 2007. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa.
- Raport o stanie wsi. Polska wieś 2012. 2012. Fundacja na rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 13 kwietnia 2010 r. w sprawie siedlisk przyrodniczych oraz gatunków będących przedmiotem zainteresowania Wspólnoty, a także kryteriów wyboru obszarów kwalifikujących się do uznania lub wyznaczenia jako obszary Natura 2000 (Dz.U. 2010, nr 77, poz. 510).
- Rozporządzenie MRiRW w sprawie minimalnych norm z dnia 11 marca 2010 r. (Dz.U. nr 39, poz. 211).
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. 2004, nr 92, poz. 880).
- Ustawa z dnia 25 czerwca 2009 r. o rolnictwie ekologicznym (Dz.U. 2009, nr 116, poz. 975).

Strony internetowe

- <http://natura2000.gdos.gov.pl/strona/natura-w-rolnictwie> (data dostępu: 11.07.2013).
- <http://www.minrol.gov.pl/pol/Jakosc-zywnosci/Rolnictwo-ekologiczne> (data dostępu: 11.07.2013).
- http://www.stat.gov.pl/bdl/app/strona.html?p_name=indeks (data dostępu: 11.07.2013).

Natura 2000 areas and organic farming in Poland in 2010

Abstract: Ecological farming within Natura 2000 areas is one of the recommended forms of activity financially supported within agri-environment programs. Organic farming in Poland is growing dynamically. It has been indicated by the increase in the share of agricultural land under organic farming in the total area of agricultural crops – from 0.3% in 2002 to 2% in 2010. The aim of the article is the analysis of regional diversity of organic farming and its coexistence with the Natura 2000 areas in Poland in 2010. The size of areas under Natura 2000 protection is associated with the development of organic farming. Voivodships with a high proportion of Natura 2000 areas within their boundaries (over 30%) also had a high proportion of agricultural land cultivated with the use of ecological methods, from 6.4% to 1.8%, while those with the least proportion (under 5%) had only 0.4%.

Key words: Natura 2000, organic farming, organic farms, agri-environmental programmes, agricultural landscape